

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1941

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",

38 — ΣΤΑΔΙΟΥ — 38

ΑΘΗΝΑΙ

ΤΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

«Τί ώραϊα ἔθιμα, τί ἀφελῆ
ἔθιμα ἔχει ὁ Ἑλληνικός λαός!»

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Ὁπου ὁ Παπαδιαμάντης μιλεῖ γιὰ ἔθιμα τοῦ «Ἑλληνικοῦ λαοῦ», γιὰ «Ἑλληνικά ἦθη» γενικά, ἔχει πῶς πολὺ στό νοῦ του τὴ Σκιάθου. Τὸ ἔχουμε προσέξει ἀπὸ τὰ σχολικά μας χρόνια, πὼς γνωριμιά μὲ τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη σημαίνει γνωριμιά μὲ τὴ Σκιαθίτικη ζωὴ. Εἶναι τόσο ἀφθονα χυμένο μέσα στὰ διηγήματά του τὸ στοιχεῖο τῆς λαϊκῆς ζωῆς τοῦ νησιοῦ αὐτοῦ, πὺ δυσκολεύεται κανεὶς νὰ ξεχωρίσει ἀν συμπτωματικὰ ὁ Παπαδιαμάντης ἔδωσε στὸ ἔργο του τὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ νησιοῦ πὺ τὸν γέννησε, ἢ ἀν ἐπίτηδες ἐζήτησε νὰ μᾶς γνωρίσει τὴ ζωὴ τῆς Σκιάθου μὲ τὰ διηγήματά του.

Ὅ,τι κι' ἀν δεχτοῦμε ἀπὸ τὰ δυὸ, τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη, ἄσχετα ἀπὸ κάθε ἄλλη κριτικὴ, εἶναι μιά πλούσια καὶ πολυτιμὴ πηγὴ γιὰ τὴ λαογραφία τοῦ νησιοῦ του. Ἀλλὰ μόνου τοῦ νησιοῦ του. Γιατὶ τὰ διηγήματά του, ὅσα ἔχουνε τὴ δράση τους ἄλλου, ἔξω ἀπὸ τὴ Σκιάθου, δὲ μᾶς δίνουν τίποτε ἀπὸ λαϊκὴ ζωὴ μὲ τὴν καθαρὰ λαογραφικὴ ἔννοια. Καὶ ἀντίστροφα: Κάθε διήγημα τοῦ Παπαδιαμάντη, πὺ εἶναι γεμᾶτο ἀπὸ γριουῦλες καὶ κουβεντολόγια, ἀπὸ συνήθειες καὶ προλήψεις, ἀπὸ Νεράιδες καὶ θρύλους, μπορούμε νὰ τὸ τοποθετήσουμε ἀδίσταχτα στὴ Σκιάθου⁽¹⁾.

Τὸ λαὸ ὁ Παπαδιαμάντης τὸν γνῶρισε καὶ τὸν ἀγάπησε ὅπως τὸ χῶμα τῆς πατρίδας του. Τὸν ἔνωσε σάν ἀτμόσφαιρα, σάν ψυχικὸ περιβάλλον, σάν σὺντροφο παιδικό, πὺ κοντὰ του γεννήθηκε, μεγάλωσε, πόνεσε καὶ φιλοσόφησε. Ὅλοκληρο τὸ ἔργο του εἶναι ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν «ἀπλῶν καὶ πτωχῶν ἀνθρώπων» τοῦ νησιοῦ του, πὺ τὸς θυμᾶται μὲ νοσταλγία πάντα καὶ τοὺς ἀγαπᾶ.

(1) Ὁ Ν. Πολίτης στὶς μελέτες του, δταν, κάνοντας παραπομπὴ στὸν Παπαδιαμάντη, χρειάζεται νὰ γράψῃ πλάι καὶ τὸν τόπο τοῦ ἔθιμου, βάζει ὀκωσδήποτε τὴ Σκιάθου. Μόνου πὺ προσθέτει ἕνα ἐρωτηματικό, γιὰ τὴν ἐπιστημονικώτερη ἀκρίβεια. Π.χ. «Ἐν Σκιάθου(;)...» (Λαογρ. Γ' σ. 23).

Ἐζησε κοντὰ τους ὅλες τὶς χαρὲς καὶ τὶς πίκρες του, ἔνωσε βαθειὰ τοὺς δικούς τους καῦμοὺς καὶ τὶς λαχτάρες, ἔγνῶρισε ὅλες τὶς λεπτομέρειες τῆς πενιχρῆς τους ζωῆς. «Ὁ λαὸς δουλεύων, τυραννούμενος, πενόμενος, ἀγροδίαιτος...»⁽²⁾ Κι' ἔσκυψε πάνω ἀπὸ τὸ δράμα τους μὲ στοργὴ καὶ μὲ συμπόνια... «ᾠ, τίς θὰ διηγηθῆ τὰ συναξάρια τῶν θαλασσομαρτύρων τούτων, τῶν βιοπαλαιστῶν, τῶν ἀξίων παντός οἴκτου καὶ πάσης συμπαθείας!»⁽³⁾

Τοῦ πατέρα του ἰδίως τὸ ἐπάγγελμα, ἢ παπαδίστικη ἀτμόσφαιρα τοῦ σπιτιοῦ του, ἢ ἐπαφὴ μὲ τοὺς εὐλαβικοὺς ἀνθρώπους τοῦ νησιοῦ, τοῦ δῶσανε τὴν εὐκαιρία νὰ γνωρίσει τὰ χάρδια καὶ τὶς καλωσύνες τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, νὰ προσέξει τὶς κουβέντες καὶ τὶς συνήθειές του, καὶ νὰ τὸν ἀγαπήσει.

Δὲν εἶναι τυχαῖο πὼς ἢ θρησκευτικὴ διάθεση τοῦ Παπαδιαμάντη ἐκδηλώνεται στὸ ἔργο του συνδυασμένη πάντα μὲ τὴν ἀγάπη του γιὰ τὸ λαὸ. Ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι παντοῦ νοσταλγός. Ἡ θρησκευτικότητά του γεννήθηκε κι' αὐτὴ ἀπὸ τὴν ἀνάμνηση τῶν «παλαιῶν εὐτυχῶν ἡμερῶν» πὺ πέρασε μικρὸς κοντὰ στὸν ἱεροῦργὸ πατέρα του, στὴν ἐκκλησιά. Τὰ τροπάρια ἦταν τὰ πρῶτα του τραγούδια, οἱ καμπάνες τὰ πρῶτα του παιγνίδια, τὰ ξωκκλήσια τὰ πρῶτα του ταξίδια, οἱ ἀκολουθίες κι' οἱ γιορτές, χαρὰ καὶ ξεφάντωμα τῆς παιδικῆς του ψυχῆς. Μὰ ὅλα αὐτὰ προϋποθέτουνε κι' ἀνθρώπινο ὕλικό, κι' εἶναι γνωστό πὼς πῶς κοντὰ στὴν ἐκκλησιά εἶναι πάντα ὁ λαός, «τὸ γνησιώτερον μέρος τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ» κατὰ τὸν Παπαδιαμάντη, «πὺ πιστεύει εἰς τὰ θαύματα»⁽⁴⁾, πὺ τηρεῖ «ἀπαρεγκλίτως τὰς ἀργίας καὶ τὴν Τεσσαρακοστήν», πὺ «ἄρρητον εὐρίσκει ἠδονὴν νὰ τρέχη εἰς πανηγύρια καὶ εἰς ἐξωκκλήσια»⁽⁵⁾.

Τέτοιοι ἀνθρώποι εἶναι «ὁ παπα-Φραγκούλης μετὰ τῆς παπαδιάς, τῆς Βασῶς καὶ τοῦ Σπύρου, ὁ μπάρμπα Στεφανῆς μετὰ τοῦ

(2) «Ἄγι - Ἀναστασά ».

(3) « Τὸ ἐνιαύσιο θῦμα ».

(4) « Νεκρὸς ταξιδιώτης ».

(5) « Στὸ Χριστό, στὸ Κάστρο ».

δεκαεπταετοῦς υἱοῦ του, ... ἡ θειὰ τὸ Μαλαμῶ κι' ὁ κυρ-Ἀλεξανδρῆς, ὁ ψάλτης, ἐκ τοῦ ἀμιμήτου ἐκείνου γένους τῶν ψαλιτῶν, ὧν τὸ γένος ἐξέλιπε δυστυχῶς σήμερον»⁽⁶⁾. Αὐτοὺς θυμᾶται ὁ Παπαδιαμάντης κάθε φορά πού πλημμυρίζει τὴν ψυχὴ του ἢ νοσταλγία γιὰ τὴν ἀγνή θρησκευτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου του. Μαζὶ μὲ τὴ χριστιανικὴ συγκίνηση πού τοῦ δίνει ἡ ἀκολουθία τῆς Μεγάλης Πέμπτης, θυμᾶται καὶ τὴ θειὰ Σοφούλα, πού... «ἀνεσφουγγώνετο μέχρις ἀγκύλων καὶ ἐζυμῶνε τὰς τριάκοντα ἐννέα αὐγοκουλοῦραις, διὰ τοὺς τοσοῦτους βαπτιστικούς της»⁽⁷⁾. Καὶ μαζὶ μὲ τὸ «Πεποικιλμένη», τὸ «γλυκὺ τροπάριον τῆς Κοιμήσεως» πού τόσο τοῦ ἄρεσε νὰ ψάλλῃ, τοῦ ἔρχονται στὸ νοῦ καὶ «μικρά τινα φαιδρά ἐπεισόδια, τὰ ὁποῖα συνέβησαν εἰς τὴν Λιτὴν, ἐπειδὴ αἱ γυναῖκες εἶχον κολλήσει πολλὰ καὶ χονδρὰ κηρία, τὰ ὁποῖα εἶχον λάμπαδιάσει, καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ κάψουν τὸ φελόνι τοῦ παπᾶ καὶ τὸ γένειόν του»⁽⁸⁾.

Ἡ ὀρθόδοξη λατρεία ἔχει ἐμπνεύσει στὸ λαὸ μας τὰ πιὸ πολλὰ τοῦ ἔθιμα· κι' ἀντίστροφα, ἡ λαϊκὴ ζωὴ κι' οἱ ψυχικὲς τῆς ἀνάγκες ἔχουνε δώσει στὴ θρησκεία μας χαρακτηριστῆρα λαϊκό. Γι' αὐτό, ὅσο πιὸ κοντὰ στὴν Ἐκκλησιὰ ζῆ κανεῖς, τόσο καλύτερα γνωρίζεις τὸ λαὸ καὶ τὶς συνήθειές του. Κάτι τέτοιο συνέβηκε καὶ στὸν Παπαδιαμάντη.

Μποροῦμε μέσα στὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη νὰ βροῦμε στοιχεῖα λαογραφικὰ πού ν' ἀντιπροσωπεύουν ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τοῦ λαϊκοῦ βίου. Παραδόσεις, παραμῦθια, παροιμίες, δίστιχα, προλήψεις, τοπωνύμια, ἔθιμα, μαγειεῖς, ὅλα βρίσκονται μέσα στὰ διηγήματά του. Ὅμως τὸ ὕλικό αὐτὸ δὲν εἶναι πάντα πλήρες, δὲν ἔχει ἐνότητα, δὲν εἶναι μ' ἐπιμέλεια συγκεντρωμένο. Ἰδίως τὰ «μνημεῖα τοῦ λόγου», ἂν ἐξαιρέσουμε τὶς παροιμίες, πού εἶναι ἀφθονες καὶ πιὸ πολὺ στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τοῦ τόπου ἀποδομένες, αὐτὰ μᾶς δίνονται λιγοστὰ καὶ ἀκέφαλα, διασκευασμένα σὲ λόγια μορφή, ὑπαινιγμοὶ μᾶλλον κειμένων, παρὰ κείμενα. Εὐτυχῶς δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὰ ἔθιμα, τὶς «κατὰ παράδοσιν πράξεις» τοῦ λαοῦ. Σ' αὐτὰ ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι ἀφθονώτερος καὶ περιγραφικώτερος.

Τὸ ἠθογραφικὸ διήγημα γενικὰ ἔχει χρησιμοποίησει τὸ λαϊκὸ ἔθιμο σὰν ἀπαραίτητο συμπλήρωμα καὶ τεχνικὸ βάθρο γιὰ τὴν ἀνάπτυξή του. Ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ διηγηματογράφο καὶ τὴ σχέση του μὲ τὸ λαὸ, νὰ μᾶς δώσῃ τὸ ἔθιμο τοῦτο ζωντανὸ καὶ ἀκέραιο, ὅπως εἶναι στὴν πραγματικότητα.

ἢ νὰ τὸ νοθεύσῃ καὶ νὰ μᾶς τὸ δώσῃ πλαστό, συμπληρωμένο ἀθθαίρετα ἀπὸ τὴ φαντασία του καὶ τὶς ἀνάγκες τῆς διήγησης.

Ὁ Παπαδιαμάντης δὲν ἐσκέφθηκε βέβαια ποτὲ νὰ κάμῃ «λαογραφία». Ὅ,τι ἔγραψε σχετικὸ, τὸ ὀφείλουμε στὴ ρύμη τοῦ λόγου του, στὴν πλοκὴ τοῦ διηγήματός του, στὶς θύμησές του, στὴν ἀγάπη του γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ νησιοῦ του. Μᾶς τὸ λέει ἀλλωστὲ κι ὁ ἴδιος: «Εἰς τὰ διηγημάτια, ὅσα ἐδημοσίευσεν κατὰ καιροὺς ὁ ὑποφαινόμενος τὰ Χριστοῦγεννα ἢ τὸ Πάσχα, ἐνεπνεύσθη ἀληθῶς ἀπὸ τὰς ἀναμνήσεις μου καὶ τὰ αἰσθημάτά μου, τὰ ὁποῖα θέλωσι καὶ συγκινοῦσιν ἐμὲ αὐτόν»⁽⁹⁾. Μᾶς ἔδωσε τὸ «ἔθιμο» τοῦ τόπου του, ὅπως μᾶς ἔδωσε τὸν «ἄνθρωπο» καὶ τὸ «τοπιό» του. Εὐτυχῶς γιὰ μᾶς, ἡ Σκίαθος εἶχε πλούσια λαϊκὴ ζωὴ, κι' ἡ ζωὴ αὐτὴ τὸν ἐσυγκίνησε βαθειά.

Ὁ Παπαδιαμάντης ἀγαπάει τὸ ἔθιμο καὶ πιστεύει μὲ φανατισμὸ στὴν ἀξία κάθε πατροπαράδοτου καὶ λαϊκοῦ. «Πρέπει, γράφει κάπου, ἢ ἀνωτέρα τάξις νὰ γίνῃ προστάτις τῶν πατριῶν καὶ... νὰ μὴ περιφρονηθῇ ἀναφανδὸν ὅ,τι Ἑλληνικόν... Εἶναι τῆς δσχάτης ἐθνικῆς ἀφιλοτιμίας νὰ ἔχωμεν κειμήλια καὶ νὰ μὴ φροντίζωμεν νὰ τὰ διατηρήσωμεν»⁽¹⁰⁾.

Κι' ἄλλοῦ πάλι γράφει χαρακτηριστικὰ: «(Ἡ γρηὰ) εἶχε ζήσει εἰς τὰ ἡμερα βουνά, ὅπου ὁ παράσιτος νεωτερισμὸς ἀκόμη δὲν εἶχε ποδάρια γιὰ ν' ἀναρριχηθῇ. Ὠνόμαζε τὸ πιᾶτο πινάκι, τὴ σουπιέρα λοπάδα, τὸ μπαρμποῦνι τριγλί, τὸ τσεκουρί ἀξινάρι καὶ τὴν κουμπάρα συντέκνισσα»⁽¹¹⁾.

Δὲν δέχεται συζήτηση γιὰ τὴν ἀνάγκη νὰ φωτισθῇ ὁ λαὸς καὶ ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὶς προλήψεις του. Τὸν προτιμάει ἔτσι φυσικὸ καὶ ἀγνό, μὲ τὶς δεισιδαιμονίες του. «Παντοῦ, λέει, παρουσιάζονται Ρωμηοὶ διὰ συζήτησιν, περὶ τοῦ ἂν ὑπάρχουν στοιχεῖα. Ἐγὼ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ἂν εἶχα ἐξουσίαν, θὰ ἔθετα φίμωτρον»⁽¹²⁾.

Κοιτάζει τὴ λαϊκὴ δεισιδαιμονία μὲ συμπάθεια καὶ τὴν ἐξηγεῖ: «Πῶς νὰ μὴν εἶναί τις δεισιδαίμων... ὅταν παλαιὴ μὲ τὸ ἀγνωστον καὶ δὲν ἤξεύρη ἂν αὔριον θὰ ἐπιπλήρῃ ἢ θὰ ποντισθῇ, ἂν θὰ εἶναι εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἢ εἰς τὸν πυθμένα;»⁽¹³⁾.

Ὁ ἴδιος βρίσκει χαρὰ ν' ἀκούῃ τοὺς γέροντες καὶ τὶς γριῆς νὰ τοῦ λένε παλιῆς ἱστορίες καὶ νὰ τοῦ μιλᾶνε γιὰ στοιχεῖα. «Πέτε μας καμμιάν ἱστορίαν γιὰ κανένα στοιχειό, Χριστιανοί»⁽¹⁴⁾. Καὶ ζητάει παντοῦ τὴ συντροφιά τους, γιὰ νὰ μάθῃ κάτι⁽¹⁵⁾.

(9) «Λαμπριάτικος Ψάλτης».

(10) Ἄρθρο: «Ἱερεῖς τῶν πόλεων καὶ Ἱερεῖς τῶν χωρίων».

(11) «Ἡ συντέκνισσα».

(12) «Χριστοῦγεννιάτικα», Φέξης, σ. 79.

(13) «Ὁ Πεντάρφανος», σ. 27.

(14) «Χριστοῦγεννιάτικα», Φέξης, σ. 79.

(15) Στὴν πολυτιμὴ ἐργασία πού μᾶς ἔδωσε γιὰ τὰς

(6) «Στὸ Χριστό, στὸ Κάστρο».

(7) «Ἡ τελευταία βαπτιστικὴ».

(8) «Ρεμβασμὸς Δεκαπενταυγούστου».

Τη λαϊκή μυθολογία με τὰ Ξωτικά και τις Νεράϊδες, τὰ Δαιμόνια και τούς Καλλικαντζάρους, τὴ βλέπει σὰν ἐπιβίωση τῆς μακρόχρονης ἑλληνικῆς παράδοσης, και νοιώθει συγκίνηση ἀκούοντας τούς θρύλους και τις παραδόσεις πού κυκλοφορούσανε στο στόμα τοῦ λαοῦ: «... Στόν καιρό τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων...»⁽¹⁶⁾ και «... ἡ Νεράϊδα, μία τῶν ὠραίων, πονηρῶν και τρομερῶν ἐκείνων νυμφῶν δι' ὧν ἡ φαντασία τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ οἰκίζει μέχρι τῆς σήμερον πάντα τὰ σπήλαια και τούς δρυμῶνας»⁽¹⁷⁾.

Εἶναι διάφοροι οἱ τρόποι πού ὁ Παπαδιαμάντης μᾶς δίνει μέσα στο ἔργο του τις λαογραφικές εἰδήσεις πού θέλουμε. Τις περισσότερές μᾶς τις δίνει τρέχοντας, μ' ἕναν ἀπλό ὀπαινισμό. Στὴν ἀφήγησή του δηλαδή ἢ στο διάλογο, μᾶς λέει κάτι, πού ἀπ' αὐτό μαντεύουμε τὴ σχετικὴ συνήθεια ἢ ἔκφραση.

«... Ἡ παπαδιά ἐν ἀθωότητι ἐξεκόλαπτε σχεδὸν κατ' ἔτος ἐν παπαδόπουλον, χωρὶς νὰ τὴν μέλη οὔτε διὰ παλληκαροβότανα, οὔτε διὰ στρηφοβότανα, περὶ ἃ τυρβάζουσιν ἄλλαι γυναῖκες»⁽¹⁸⁾.

Ἀπὸ τὴ φράση αὐτὴ συμπεραίνουμε πὼς συνηθίζανε στὴ Σκιάθο νὰ δίνουν στις γυναῖκες μαγικά βοτάνια, γιὰ νὰ κάμουν ἀρσενικό ἢ νὰ μὴν κάμουν καθόλου παιδί.

«... διὰ τὴν ἀγάπην τῶν δύο τούτων παιδίων, τὰ ὁποῖα ἦσαν δις παιδία δι' αὐτὴν, καθότι ἦσαν τέκνα τοῦ τέκνου τῆς»⁽¹⁹⁾.

Ἐδῶ πάλι μαντεύουμε τὴ γνωστὴ παροιμία: «Τοῦ παιδιοῦ μου τὸ παιδί δυὸ φορές παιδί μου».

Ἄλλες πάλι μᾶς τις δίνει περισσότερο περιγραφικές και πιὸ αὐτούσιες, σὰ νὰ τὸν ἀπασχολεῖ ἢ λεπτομερέστερη περιγραφή τους, μιά και τῶφερε ἢ κουβέντα.

«... Ὁ δὲ Εὐαγγελινὸς ἀνέτρεψεν ἐξ ἀπροσεξίας πῆλινον ἀμφορέα με ὕδωρ, ἐξ ἐκείνων οὗς θέτουσιν ὑπὸ τὸν Ἐπιτάφιον πρὸς ἀγιασμόν, διὰ νὰ μεταχειρισθῶσι τὸ ὕδωρ εἰς τὸ καματηρό, ἦτοι τούς μεταξοσκώληκας και εἰς ἄλλας χρεῖας...»⁽²⁰⁾.

Ἐδῶ ἡ ἀπροσεξία τοῦ Εὐαγγελينوῦ ἐθύμισε στον Παπαδιαμάντη νὰ μᾶς μιλήσῃ γιὰ ἕνα λαϊκὸ ἔθιμο τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς.

«... Ἐψάλη τὸ Ἡσαῖα χόρευε, ἔφεραν γῦρον τρεῖς φοραῖς, ἔραναν τούς νεονύμ-

φους με ὀρύζιον και κοφέτα, και τέλος ὁ παπᾶ Νικόλας, λαβὼν ἐκ τοῦ βραχίονος ὀκταετὸς παιδίον, τὸ ὁποῖον εἶχε μάννα και πατέρα, τὸ ὠθησεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν νεονύφων, κι' ἐχώρισε διὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ παιδιοῦ τὰς συνδεδεμένας χεῖρας τῶν, ἐπευχηθεὶς μεγαλοφώνως: «Ἔλο κεφαλάδες!»⁽²¹⁾

Στὴν περιγραφή αὐτὴ ὁ Παπαδιαμάντης φαίνεται καθαρά πὼς ἐπιμένει μαζί με τὴ σκηνὴ νὰ μᾶς δείξῃ και τὸ ἔθιμο.

Μὰ ὑπάρχουν και περιπτώσεις πού ἡ λαογραφικὴ πρόθεση τοῦ διηγηματογράφου ἐκδηλώνεται καθαρώτερα, κι' ἡ περιγραφή τοῦ ἔθιμου γίνεται σωστὴ παρέκβαση.

«... Διότι ἡ τέμπλα δὲν εἶναι νὰ λειψῇ ἀπὸ τὴν αἴθουσαν, ὅπου θὰ τελεσθῇ ὁ γάμος. Στρώματα, παπλώματα, και κιλίμια, ἐπιμελῶς διπλωμένα, προσκέφαλα, σινδόνια, σωρεύονται εὐτάκτως και κοσμίως κατὰ τοῦ τοίχου, παρὰ τὴν μίαν γωνίαν τοῦ θαλάμου, καλύπτονται με μεταξωτὴν σινδόνα, και ἐπιστέφονται με δύο προσκεφάλιδες με μεταξωτὰ περιβλήματα. Αὐτὴ εἶναι ἡ τέμπλα»⁽²²⁾.

Κι' ἄλλοῦ:

«Οἱ νεράϊδες ἀγαποῦν νὰ βγαίνουν τὴν ἡμέραν εἰς τὸν ἥλιον, δταν εἶναι ζέστη, καταμεσημέρον και νὰ χορεύουν. Νὰ μὴ γελασθῆς και ἀνοιξῆς τὸ στόμα σου νὰ τὰς ὀμιλήσῃς, γιατί θὰ σοῦ πάρουν τὴ φωνή, νὰ μείνης βουβός»⁽²³⁾.

Συντροφεύει τότε τις περιγραφές του και με σχετικὲς φράσεις, πού δείχνουνε καθαρά τὴ λαογραφικὴ του πρόθεση:

«... Συνήθειαν εἶχον αἱ γερόντισσαι ποιμενίδες τοῦ βουνοῦ...»

«... Κατὰ τὸ ἔθος, ἡ μυσταγωγία ἐτελεῖτο...»

«... Ὑπῆρχε τὸ δημῶδες ἀξίωμα...»

Στις περιπτώσεις αὐτὲς χρησιμοποιεῖ και λαογραφικοὺς ὄρους ἀπὸ κείνους πού μεταχειριζόμαστε σήμερα στὴν ἐπιστημονικὴ Λαογραφία. Ἔτσι βρίσκουμε ἐδῶ κι' ἐκεῖ στο ἔργο του τούς ὄρους: «δημῶδες ἀξίωμα», «παροιμιώδη ἔκφραση», «κοινὴ τις παροιμία», «δίστιχον», «δημῶδες κοινοτοπιακὸν ἄσμα», «παλαιὰ μερακλήδικα τραγούδια», «τοπικαὶ παραδόσεις», «λαϊκαὶ δεισιδαιμονίαι», «ἐπῶδα», «παραμύθια» κλπ.

Ἀκόμη και με ὑποσημειώσεις, σὲ ὕφος ἐπιστημονικό, μᾶς ἐπεξηγεῖ πολλές φορές τὴν περίπτωσή μᾶς λέξεως ἢ ἐνὸς ἔθιμου:

«... Κούτρης, ἦτοι κέσφος = κεφαλᾶς, καλεῖται παρ' ἡμῶν τὸ ἀβάπτιστον ἄρρεν, Κοσ-

Παπαδιαμάντη, ὁ Γ. Βαλέτας παρατηρεῖ σχετικά: «Ὁ τύπος τῆς γριᾶς κυριαρχεῖ μέσα στο ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη, γιατί τ' ἄρρεσε ν' ἀκούῃ, ν' ἀποθησαυρίζῃ, νὰ ἐμβαθύνῃ, νὰ μελετᾷ και νὰ δροσολογιέται μέσα στις πηγές τῆς λαϊκῆς φαντασίας και πίστης». (Γ. Βαλέτας, Παπαδιαμάντης. Μυτιλήνη 1940).

(16) «Τ' ἀγνάντεμα».

(17) «Ἡ Γυφτοπούλα».

(18) «Ἐξοχικὴ Λαμπρή».

(19) «Ἡ Σταχομαζώχτρα».

(20) «Παιδικὴ Πασχαλιά».

(21) «Οἱ Ἐλαφροῖσκιωτοὶ».

(22) «Οἱ Ἐλαφροῖσκιωτοὶ».

(23) «Οἱ Ἐλαφροῖσκιωτοὶ».

σοῦ δὲ τὸ θῆλυ. *Δράκος* ἢ *Δρακοῦλα* καλοῦνται τὰ βαπτισμένα βρέφη κατόπιν δυσχεροῦς τινος νόσου, οἷον σπασμῶν, ἐπιληψίας κτλ. λαμβάνοντα τὴν προσηγορίαν ταύτην ὡς ἀλεξιθήριον καὶ φυλακτικὸν κατὰ πάσης βασκανίας»⁽²⁴⁾.

Ὅταν τὸ 1908, μετὰ τὴν πρωτοβουλία τοῦ Ν. Πολίτη, ὀργανώθηκαν συστηματικὰ οἱ λαογραφικὲς ἐρευνὲς στὴ χώρα μας καὶ συγκεντρώθηκαν οἱ διανοοῦμενοι κι' οἱ λογοτέχνες τοῦ τόπου στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, γιὰ νὰ ἰδρῦσουν τὴν «Ἑλληνικὴ Λαογραφικὴ Ἐταιρεία»⁽²⁵⁾, ὁ Παπαδιαμάντης, στὴ δόση πιά τοῦ βίου του, ἔφευγε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα γιὰ τὸ νησί του. Ἔτσι οὔτε ἔλαβε μέρος οὔτε ἀπασχολήθηκε μετὰ τὴν κίνησιν αὐτή. Κι' ὅταν χρειάστηκε νὰ ὀνομασθῆ κάποιος στὴ Σκιάθῳ «τακτικὸς ἑταῖρος», αὐτὸς δὲν ἦταν ὁ Παπαδιαμάντης⁽²⁶⁾. Μὰ ἀπὸ τὸ χαρακτηρισμὸν του καὶ τὴ ζωὴ του δὲν φαίνεται πὼς θὰ εἶχε διάθεσιν ν' ἀνακατωθῆ σὲ τέτοιες κινήσεις. Ὅπως εἶδαμε, ἔκανε λαογραφία κατὰ τὸ δικό του τρόπο. Ἀγαποῦσε, σεβόταν καὶ ζοῦσε τὶς παραδόσεις καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου του, καὶ γι' αὐτὸ τὰ ἔγραφε.

Ὁ Πολίτης στὶς μελέτες του ἔχει ὑπ' ὄψιν του καὶ τὸν Παπαδιαμάντη ὡς πηγή, κι' ὅπου βρίσκει στοιχεῖα, παραπέμπει στὸ ἔργο του. Εἶναι ὅμως κάπως ἐπιφυλακτικὸς γιὰ τὴν ἀκρίβεια τῆς πληροφορίας του, κι' ὅ,τι παίρνει, τὸ χρησιμοποιεῖ μ' ἐπιφύλαξιν. Γράφει κάπου: «Σκιάθος (;) τὴν δεισιδαίμονα συνήθειαν τῆς σποράς τῶν κολλύβων, πρὸς πρόγνωσιν τοῦ μέλλοντος συζύγου, συνύφανεν ὁ Ἀλέξ. Παπαδιαμάντης εἰς τὴν ὑπόθεσιν διηγήματός του «Ἁγία καὶ πεθαμένα»... Ἀφορηθεὶς *πιθανώτατα* ἐκ παρατηρήσεως τῶν συνηθισμένων ἐν τῇ πατρίδι του Σκιάθῳ, ἐβάσισε τὴν διήγησιν εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἴσως ἐκεῖ δοξασίαν, ὅτι ἂν τὰ κόλλυβα δὲν εἶναι ἅγια, ἦτοι ἑορτάσιμα, ἀλλὰ πεθαμένα, ἦτοι προσφερόμενα ὑπὲρ τῆς ψυχῆς νεκροῦ, ἢ μαν-

τευομένη κόρη βλέπει καθ' ὕπνου μορφὰς νεκρῶν»⁽²⁷⁾.

Ἐδῶ, τὸ «*πιθανώτατα*» ἐκεῖνο καὶ τὸ «*ἴσως*» δείχνουν καθαρὰ τὴ δυσπιστία τῆς αὐστηρῆς ἐπιστήμης γιὰ τὶς μαρτυρίες τῆς ἐλεύθερης λογοτεχνίας.

Τὸ ὕλικό ποῦ μποροῦν νὰ προσφέρουν στὴ Λαογραφία οἱ λογοτέχνες γενικὰ, ὅσο πιστὰ ἠθογραφικὸ κι' ἂν εἶναι τὸ ἔργο τους, θάναί πάντα περιορισμένο, καὶ λειψό. Τὶς πιὸ πολλές φορές εἶναι καὶ μεταποιημένο, προσαρμοσμένο στὶς ἀνάγκες τῆς τέχνης τους. Γι' αὐτὸ κι' ἡ ἐπιστημονικὴ λαογραφία τὸ χρησιμοποιεῖ μ' ἐπιφύλαξιν.

Ὅμως ὅ,τι καὶ νὰ μᾶς δώσουν, εἶναι κατὰ τοῦτο εὐπρόσδεκτο καὶ σημαντικό, ὅτι μᾶς προσφέρουν τὸ μίτο γιὰ τὴ λαογραφικὴ ἔρευνα, τὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ συμπληρωματικὴ συλλογή. Μέσα στὸ ἔργο τῶν διηγηματογράφων μας, ἰδίως αὐτῶν ποῦ κάνουν ἐπαρχιακὴ ἠθογραφία καὶ ποῦ ἐμπνέονται πραγματικὰ ἀπὸ τὸ λαὸ μας, βρίσκουμε ἀρκετὲς καὶ πολύτιμες εἰδήσεις γιὰ τὴ λαϊκὴ Νεοελληνικὴ ζωὴ, γιὰ τὰ ἔθιμα καὶ τὶς παραδόσεις τῆς.

Ὅσο γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη, τὸ ὕλικό ποῦ βρίσκουμε στὸ ἔργο του εἶναι, καθὼς εἶπαμε, ἀφθονο καὶ σημαντικό. Μποροῦμε, μαζεύοντας ἓνα πρὸς ἓνα ὅσα στοιχεῖα μᾶς δίνει, νὰ καταρτίσουμε μιὰ πλούσια κι' ἐνδιαφέρουσα συλλογὴ ἀπὸ τὴ Σκιαθίτικη λαογραφία. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια ὅσων μᾶς γράφει, δὲν πρέπει νὰ χόουμε καμμιὰ ἐπιφύλαξιν. Μᾶς ἠσυχάζει ὁ ἴδιος: «Ὀύδαμου σχεδὸν θὰ εὔρητε ὅτι ἐπεζήτησα βεβαιωμένην θέσιν ἢ πλοκήν, ὅπως γαλβανίσω τὴν περιέργειαν τοῦ ἀναγνώστου»⁽²⁸⁾.

Κι' εἶναι τόσο πλούσια ἡ πείρα του, τόσο δυνατὴ ἡ πίστη του στὴν παράδοση, τόσο φυσικὴ κι' ἀβίαστη ἡ ἀφήγησή του, ποῦ γίνεταί ὁ ἴδιος μέσα στὸ ἔργο του τύπος λαϊκός, ἀστείρευτὴ πηγή, ἢ καταλληλότερη ποῦ θὰ βρίσκαμε μέσ' στὸ νησί του, γιὰ νὰ μᾶς δώσῃ τὶς πληροφορίες ποῦ θὰ θέλαμε.

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

(24) «Στὴν Ἁγία Ἀναστασία».

(25) Βλ. σχετικὰ, περιοδ. Λαογραφ. Α' σ. 162.

(26) Ὄνομάσθηκε «ἑταῖρος» ὁ συγγενὴς καὶ βιογράφος τοῦ Παπ. δημοδιδάσκαλος Γ. Ρήγας, ποῦ ἐνδιαφέρθηκε πολὺ γιὰ τὴ λαογραφία τοῦ τόπου του.

(27) Ν. Γ. Πολίτου, *Μαγικαὶ τελεταὶ πρὸς πρόκλησιν ὀνείρων*, Λαογρ. Γ' σ. 23.

(28) «Λαμπριάτικος ψάλτης».

